

وضعیت صنعت کشاورزی عراق در ۲۰۲۶ و فرصت‌های سرمایه‌گذاری

مقدمه

کشاورزی عراق در ۲۰۲۶ با بازاری با تقاضای واقعی، شکاف بزرگ وارداتی و ریسک آب/سیاست‌گذاری بالا است. این بخش هنوز در معرض خشکسالی، شوری خاک، فرسودگی شبکه آبیاری، ضعف زنجیره سرد و وابستگی به واردات نهاده و غذا قرار دارد؛ اما همین گلوگاه‌ها فرصت سرمایه‌گذاری ایجاد می‌کنند. برآورد USDA برای سال بازاری ۲۵/۲۰۲۴ تولید گندم عراق را حدود ۶ میلیون تن، جو را ۱.۴ میلیون تن، گوشت مرغ را ۴۲۸ هزار تن، برنج را ۲۷۷ هزار تن و ذرت را ۵۰۰ هزار تن نشان می‌دهد. در عین حال، یادداشت FAO/GIEWS برای ۲۶/۲۰۲۵ برداشت گندم را ۴.۴ میلیون تن—حدود ۴ درصد کمتر از میانگین—و نیاز وارداتی را ۲.۴ میلیون تن پیش‌بینی می‌کند؛ بارندگی بهتر می‌تواند تولید را به بازه ۴.۶ تا ۵.۹ میلیون تن برساند.

تصویر صنعت کشاورزی عراق در ۲۰۲۶

• جایگاه اقتصادی و ساختار بازار

کشاورزی و صنایع غذایی برای تنوع‌بخشی اقتصاد نفتی عراق اهمیت راهبردی دارند. یک مطالعه سیاستی درباره زنجیره ارزش، سهم کشاورزی را حدود ۵ درصد GDP و سهم اشتغال آن را حدود ۲۰ درصد برآورد کرده و تأکید می‌کند که رشد کشاورزی می‌تواند اشتغال را در تولید محصولات باارزش، فرآوری، لجستیک و خدمات افزایش دهد. با این حال، ساختار بازار دوگانه است: از یک سو دولت با خرید غلات و نظام توزیع عمومی غذا تقاضای بزرگی ایجاد می‌کند؛ از سوی دیگر، بخش خصوصی در واردات، آسیاب، خوراک دام، مرغداری، گلخانه و تجارت محصولات تازه فعال است.

گندم محصول راهبردی است و حدود ۷۰ درصد تولید غلات را تشکیل می‌دهد. کشت در مرکز و جنوب عمدتاً به رودخانه‌های دجله و فرات وابسته است، در حالی که اقلیم کردستان بیشتر باران‌محور است. USDA برای ۲۵/۲۰۲۴ رشد تولید گندم، جو، مرغ، برنج و ذرت را گزارش می‌کند؛ اما این ارقام باید به‌عنوان برآورد سال بازاری و نه تضمین عملکرد آینده خوانده شوند.

• وابستگی وارداتی و فرصت جایگزینی واردات

شکاف تولید و مصرف در چند زنجیره اصلی باقی است. گزارش USDA برای ۲۴/۲۰۲۳ مصرف گندم را حدود ۷.۳۵ میلیون تن و نیاز برنامه توزیع عمومی را ۵.۲ میلیون تن برآورد کرده بود؛ همچنین واردات گندم را ۳.۸ میلیون تن پیش‌بینی کرد. برای برنج، تولید داخلی بسیار کمتر از تقاضا بوده و واردات ۲۴/۲۰۲۳ حدود ۱.۸ میلیون تن برآورد شده است. در ذرت نیز تولید حدود ۴۰۰ هزار تن در برابر مصرف ۱.۲۵ میلیون تن و واردات ۱.۱ میلیون تن پیش‌بینی شده بود؛ تقاضای اصلی از مرغداری و آبی‌پروری می‌آید.

این شکاف‌ها به معنای امکان جایگزینی واردات است، اما نه در همه محصولات. کشت برنج پرآب در مناطق بحرانی، یا توسعه غلات بدون تضمین آب، ریسک بالایی دارد؛ زیرا در سال‌های خشکسالی سطح زیرکشت برنج به شدت محدود شده و برنامه کشت به دسترسی آب وابسته بوده است. سرمایه‌گذاری باید به سمت محصولات و فناوری‌هایی برود که ارزش اقتصادی به ازای هر مترمکعب آب بالاتری دارند.

• آب، اقلیم و شوری: ریسک اصلی و بازار اصلی

عراق از آسیب‌پذیرترین کشورهای منطقه در برابر گرمایش، خشکسالی و کمبود آب است. سازمان ملل هشدار داده که تا ۲۰۵۰ دسترسی به آب ممکن است ۲۰ درصد کاهش یابد و نزدیک به یک‌سوم زمین آبی از دست برود؛ همان منبع، بیابان‌زایی، خشکسالی و شوری خاک را عوامل فعلی اختلال در زنجیره عرضه می‌داند. پژوهش‌های علمی نیز کاهش بهره‌وری، اتلاف آب در آبیاری سنتی، نگهداری ضعیف شبکه و شوری آب و خاک را محدودیت‌های اصلی، به‌ویژه در مرکز و جنوب، گزارش می‌کنند.

در نتیجه، آب یک نهاده عادی نیست؛ «مجوز عملیاتی» پروژه است. این احتیاط با ارزیابی GCF سازگار است که کمبود آب، مدیریت ضعیف آب و شوری خاک را مستقیماً به کاهش بهره‌وری کشاورزی عراق مرتبط می‌کند. هر طرح باید پیش از خرید زمین، دسترسی قانونی و پایدار به آب، کیفیت آب، شوری، حبابه، امکان زهکشی و سناریوی کم‌آبی را بررسی کند. زمین ارزان بدون آب قابل اتکا، دارایی تولیدی نیست.

• شوک‌های ۲۰۲۶ و بودجه نفتی

در فوریه-مارس ۲۰۲۶ قیمت خرده‌فروشی اقلام اصلی نسبتاً باثبات گزارش شده، اما هزینه انرژی، حمل‌ونقل، بیمه و کود در حال انتقال به کالاهای واردات‌محور است. ریسک مالی نیز مهم است: حدود ۹۰ درصد بودجه دولت از درآمد نفتی تأمین می‌شود؛ شوک پایدار نفتی می‌تواند حمایت کشاورزی و نظام توزیع عمومی غذا را محدود کند. بنابراین پروژه‌هایی که تماماً به یارانه، نرخ ارز رسمی یا خرید دولتی وابسته‌اند، ریسک نقدینگی و مقرراتی بیشتری دارند.

فرصت‌های سرمایه‌گذاری اولویت‌دار

فرصت اول: آبیاری هوشمند، خورشیدی و خدمات آب

این جذاب‌ترین لایه زیرساختی است. پروژه‌های قابل بررسی شامل آبیاری قطره‌ای و بارانی، پمپ خورشیدی، فیلتراسیون، کنترل و پایش مصرف، بازسازی کانال، زهکشی و سامانه‌های مدیریت آب مزرعه‌اند. صندوق اقلیم سبز پروژه شش‌ساله ۳۹ میلیون دلاری SRVALI را در نجف، کربلا و مثنی برای افزایش بهره‌وری آب، تقویت تشکلهای کاربران آب، کشاورزی تاب‌آور و آبیاری خورشیدی تأمین مالی کرده است. این اقدام، هم نیاز بازار و هم قابلیت هم‌سرمایه‌گذاری با نهادهای توسعه‌ای را نشان می‌دهد.

در مه ۲۰۲۶، FAO ابزار WaPOR را برای پایش بهره‌وری آب، کسری آب محصول، عدالت توزیع و برداشت غیرقانونی در طرح آبیاری غرب العراف به وزارت منابع آب تحویل داد. فرصت بخش خصوصی در اینجا فروش سخت‌افزار صرف نیست؛ بلکه قراردادهای عملکردمحور برای کاهش مصرف آب، نرم‌افزار، سنجش از دور، نگهداری و آموزش است.

فرصت دوم: گلخانه، کشت کنترل‌شده و محصولات باارزش

گلخانه‌های مدرن، هیدروپونیک محدود و کشت کنترل‌شده برای سبزی، گوجه، خیار، توت‌فرنگی، نشا و گیاهان معطر می‌توانند زمین و آب را به محصول باارزش تبدیل کنند. کمیسیون ملی سرمایه‌گذاری عراق در ۲۰۲۵-۲۰۲۶ گلخانه، کشاورزی هوشمند، کشت عمودی، احیای زمین، تولید محصول و دام را در میان فرصت‌های خود قرار داده است. مدل مناسب، گلخانه‌ای است که به شبکه فروش، قرارداد با فروشگاه‌ها و سردخانه متصل باشد؛ گلخانه بدون بازار و انرژی پایدار می‌تواند با هزینه برق و افت قیمت فصلی زیان‌ده شود.

فرصت سوم: زنجیره سرد، بسته‌بندی و فرآوری

کمبود سردخانه، حمل‌ونقل مناسب و بسته‌بندی باعث افت کیفیت و ضایعات پس از برداشت می‌شود. از این رو، احداث هاب‌های منطقه‌ای شامل پیش‌سردکن، سردخانه، درجه‌بندی، بسته‌بندی، حمل یخچالی و لجستیک دیجیتال، از تولید مزرعه‌ای کم‌ریسک‌تر و مقیاس‌پذیرتر است. کمیسیون ملی سرمایه‌گذاری نیز مجتمع‌های فرآوری و بسته‌بندی غذا را جزو فرصت‌های راهبردی معرفی کرده است.

زنجیره‌های مناسب عبارت‌اند از:

- خرما، گوجه و گندم: زنجیره‌هایی که FAO برای بهبود تولید، پیوند بازار و رقابت‌پذیری آنها فرصت شناسایی کرده است؛
- خرما: سورت، بسته‌بندی صادراتی، شیر، خمیر خرما و محصولات سلامت‌محور؛
- گوجه و سبزی: رب، کنسانتره، خشک‌کرده و منجمد؛
- گندم: آسیاب، آرد تخصصی، خوراک و محصولات نانواپی؛
- سیب‌زمینی و پیاز: ذخیره‌سازی، درجه‌بندی و بسته‌بندی؛
- شیر و مرغ: فرآوری، زنجیره سرد و کنترل ایمنی غذا.

فرصت چهارم: خوراک دام، طیور و آبی‌پروری

تقاضای خوراک از مرغداری و آبی‌پروری از نقاط روشن بازار است. USDA مصرف ذرت عراق را عمدتاً مرتبط با خوراک طیور و رو به افزایش در آبی‌پروری توصیف می‌کند و واردات را برای جبران کمبود تولید داخلی ضروری می‌داند. سرمایه‌گذاری جذاب‌تر از واردات خام، کارخانه خشک‌کنی، ذخیره‌سازی ضد آفاتوکسین، آسیاب و تولید خوراک تخصصی است. کیفیت، رطوبت و آفاتوکسین از عوامل ترجیح ذرت وارداتی‌اند؛ بنابراین آزمایشگاه و استاندارد کنترل کیفیت بخشی از سرمایه‌گذاری است، نه هزینه جانبی.

فرصت پنجم: بذر، نهاده و خدمات مکانیزاسیون

بذر گواهی‌شده، ارقام مقاوم به خشکی و شوری، کوددهی دقیق، مدیریت آفات، پهپاد و ماشین‌آلات کوچک می‌توانند بهره‌وری را بالا ببرند. مطالعه اقتصادسنجی منتشرشده در ۲۰۲۶ با استفاده از داده‌های بانک جهانی، سرمایه‌گذاری و مصرف کود را از مهم‌ترین

محرك‌های بلندمدت عملکرد کشاورزی عراق می‌داند و سرمایه‌گذاری هدفمند در زیرساخت و زنجیره نهاده را پیشنهاد می‌کند. مدل کم‌ریسک‌تر، خدمات اجاره‌ای و اشتراکی ماشین‌آلات برای تعاونی‌هاست، نه الزاماً فروش مستقیم ماشین به کشاورز خرد.

فرصت ششم: اصلاح خاک، زهکشی و اقتصاد چرخشی

پروژه‌های اصلاح خاک شور، زهکشی، مدیریت پساب تصفیه‌شده، کمپوست، بیوجار و تبدیل پسماند کشاورزی به بهبوددهنده خاک می‌توانند هم‌زمان مسئله بهره‌وری و محیط‌زیست را هدف بگیرند. کمیسیون ملی سرمایه‌گذاری پروژه «بهبوددهنده خاک» مبتنی بر بازیافت پسماند سلولزی را برای مقابله با بیابان‌زایی مطرح کرده است. ادعای کاهش مصرف آب در گزارش رسانه‌ای را باید پیش از سرمایه‌گذاری با پایلوت مستقل و آزمون مزرعه‌ای راستی‌آزمایی کرد.

اولویت جغرافیایی و مدل ورود

مرکز و جنوب عراق: مناسب برای آبیاری، گلخانه، خرما، گوجه، فراوری، خوراک و اصلاح خاک؛ اما ریسک آب و شوری بالاتر است. نجف، کربلا و مثنی در برنامه SRVALI قرار دارند و می‌توانند برای هم‌افزایی با پروژه‌های توسعه‌ای مناسب باشند.

نینوا، انبار، کرکوک و صلاح‌الدین: مناسب برای گندم، جو، ذرت، ذخیره‌سازی و مکانیزاسیون؛ عملکرد به بارندگی و امنیت مسیرهای لجستیکی حساس است.

اقلیم کردستان: به دلیل سهم بیشتر کشت باران‌محور، برای غلات، باغداری، دام، گلخانه و فراوری محصولات کوهستانی جذاب است؛ اما باید مقررات، مجوزها و رابطه تجاری با دولت فدرال جداگانه بررسی شود.

مدل ورود پیشنهادی برای سرمایه‌گذار خارجی، مشارکت با شریک عراقی و قرارداد خرید/فروش از پیش تعریف‌شده است. کمیسیون ملی سرمایه‌گذاری از تسهیل صدور مجوز و بررسی فرصت‌های جدید خبر داده، اما این خبر به‌تنهایی جایگزین بررسی زمین، مالیات، ارز، گمرک، امنیت و اجرای قرارداد نمی‌شود. برای پروژه‌های آب و زیرساخت، PPP و تأمین مالی ترکیبی با کمک GCF، FAO، بانک جهانی یا IFC می‌تواند ریسک سرمایه اولیه را کاهش دهد؛ سازمان ملل نیز بر قانون مشارکت عمومی-خصوصی، مشوق مالیاتی و سرمایه‌گذاری در زیرساخت اقلیم‌تاب‌آور تأکید کرده است.

ریسک‌ها و الزامات کنترل

۱. **ریسک آب:** پیش از سرمایه‌گذاری، هیدروژئولوژی، سطح آب، شوری، حقابه، برنامه کشت و سناریوی کاهش آب بررسی شود. قرارداد خرید زمین بدون تأیید آب توصیه نمی‌شود.
۲. **ریسک سیاست و یارانه:** دولت ممکن است قیمت خرید، واردات، یارانه نهاده یا سهمیه کشت را تغییر دهد. مدل مالی باید بدون یارانه نیز سناریوی بقا داشته باشد.
۳. **ریسک نفت و نقدینگی دولت:** افت درآمد نفتی می‌تواند خرید دولتی یا پرداخت به کشاورز را به تأخیر اندازد.
۴. **ریسک لجستیک و ژئوپلیتیک:** شوک‌های منطقه‌ای در ۲۰۲۶ هزینه بیمه، کود، سوخت و حمل را بالا برده‌اند و اثر آنها ممکن است با تأخیر ۶ تا ۹ ماهه بر تولید ظاهر شود.
۵. **ریسک ارز:** تجهیزات وارداتی، نهاده و بدهی ارزی باید با درآمد دیناری و امکان انتقال سود تطبیق داده شوند.
۶. **ریسک اجرا و حکمرانی:** مجوزهای فدرال، استانی و در برخی مناطق اقلیم کردستان، مالکیت زمین، گمرک، مالیات، استخدام و حل اختلاف باید با مشاور محلی بررسی شود.
۷. **ریسک بازار:** برای محصولات تازه، قرارداد با خریدار، برنامه مازاد فصلی و ظرفیت فرآوری ضروری است؛ تولید بدون زنجیره سرد، ارزش افزوده را از بین می‌برد.

جمع‌بندی سرمایه‌گذاری

فرصت عراق در ۲۰۲۶ بیشتر در «حل ناکارآمدی» است تا خرید زمین و کشت سنتی. کمبود آب، واردات غلات و نهاده، ضعف سردخانه و تقاضای خوراک طیور هم‌زمان بازار ایجاد کرده‌اند. بهترین نسبت ریسک/بازده احتمالاً در پروژه‌های زیرساختی و زنجیره‌ای—آبیاری هوشمند و خورشیدی، گلخانه متصل به بازار، سردخانه و فرآوری، خوراک دام و خدمات بذر/داده—قرار دارد. در مقابل، پروژه‌های پرمصرف آب، وابسته به محصول واحد، متکی بر یارانه یا فاقد قرارداد فروش باید در رتبه پایین‌تری قرار گیرند. موفقیت به انتخاب استان و محصول، شریک محلی، آب قابل اتکا، قرارداد بازار و توان عبور از نوسان سیاست و نفت وابسته است.